

– Беше началото на настоящата година. След краткотрайно затопляне около първи януари мразовити дни се бяха заредили и Тракийската равнина (област в Южна България) тънеше в снежни мъгли.

По това време крепостта Плевен бе вече паднала, Западният Балкан преминал от армията на Гурко и София, днешната столица на страната, освободена. Така се беше случило, та месеци по-рано аз се бях присъединил към тая победоносна армия. А обстоятелството, че не чаках известията в тила, а предпочитам да видя сраженията със собствените си очи, ми бе създало някаква мила популярност. Наричаха ме: Нашият художник! Мъчно е сега да ви обясня какво означаваха тия думи за човек като мен, дошъл през океани и морета в непозната страна. То е повече въпрос на усет! Отдавна не се чувствах чужденец. Офицерите, войниците, местното население, за което беше войната, пък ако щете и противникът, оня противник, който стреляше упорито по нас, а после се разбягваше или попадеше в плен, цялото това многообразие на живота беше станало и мой живот. Не, може би само рисунките ми могат да ви дадат приблизителна представа. Мишел по-рано го каза – това беше цял един свят и макар че го наблюдавах, аз принадлежах на него.

Споменах, че зимата се беше подновила с нова сила. А това затрудняваше движението на частите. Предния ден ние бяхме завзели Татар Пазарджик, цялата нощ войниците помагаша на местното население да гаси пожарищата, наследство от Сюлеймановата армия, отстъпила към Пловдив...

– Имайте предвид, че аз пък бях с тая армия! – вмеси се внезапно Барнаби. Явно искаше да внуши недоверие.

– Как, и вие ли палихте?! – върна му веднага годеницата Елизабет.

– Не, не прекъсвайте!... Не прекъсвайте разказа! – запротестираха други.

Франк продължи:

– Излишно е да казвам, че хората бяха изтощени, премръзнали, недоспали. А на следващия или на по-следващия ден предстоеше решително сражение. Петдесетхилядната армия на маршал Сюлейман паша преграждаше пътя ни към Пловдив, тоя най-голям град на България, и ние трябваше...

– Момент, Франк! Извинявайте, че пак ви прекъсвам. Но в интерес на истината: четиресет и осем хиляди седемстотин деветдесет и трима!

– Вие ставате дребнав, Фреди!

– Това са цифри, съобщени от Негово Високопревъзходителство на последния съвет. А той обичаше да борави с цифри и аз не мога да пренебрегна неговата прецизност.

– Добре, добре! Предстоеше ни да преодолеем бараж от четиресет и осем хиляди седемстотин и... и колко бяха, да, деветдесет и трима защитници на Сюлеймановата стратегия. Разбира се, в това число не слагам английските инструктори. За тях, вярвам, вие ще ни разкажете, Фреди, когато дойде редът ви!... Както и да е, рано сутринта командирът на западната руска армия генерал-адютант Гурко (той пък имаше навик да става преди всички нас) заповяда авангардните части да се придвижат напред покрай левия бряг на Марица – Марица се нарича

тамошната река, пълноводна и влачеща лед в ония дни. Самият Гурко също тръгна с авангарда. А жаден да не изоставам от развоя на събитията, тръгнах и аз.

Разсъмваше се, но слънцето още не беше пробило. Само мъглата все повече избледняваше. Сравнявам я сега с мастиката, за която вие споменахте по-рано, Фред – нали знаете какъв млечен цвят добива, щом се капне в нея вода. Да. Яздех и разговарях с княз Церетелев, един от Гурковите офицери за специални поръчения. Макар сравнително млад, преди войната той е бил консул във вилаетския град Одрин, тоест познаваше тукашните нрави и местата. При това Церетелев бе участвал в анкетната комисия за разследване зверствата на турците при потушаване на голямото българско въстание в Пловдивско – анкета, която моят покоен приятел Макгахан с кореспонденциите си превърна в зов към световната съвест. Сега тъкмо това си припомняхме с княз Алексей. Защото най-сетне идеше ред и за тая Тракия, заслужила свободата си повече от всички други български земи. И защото някъде насреща ни, отвъд мъглата, беше въпросният Пловдив.

– Учудвате ме, не, удивлявате ме! – извърна към мен глава Церетелев; говорехме на руски, език, който вече добре владеех. – Мога да се закълна, че сте били в града! Тепето с часовника знаете, знаете моста, Джумая джамия, имената на църквите... Или може би сте чели някое описание, да?

– Нито едното, нито другото, княже! Просто моят бай Никола така ми е натъпкал в главата тоя Пловдив, та мога да ви изредя още и имената на всички пловдивчанки! Само че със задна дата – прибавих. – Той е избягал от града преди десет години!

Казах това и неволно се извърнах да подиря в мъглата слугата си. Наричам го слуга, но това в никакъв случай не е точната дума, и щом го открих между неговите сънародници, преводачи и водачи, аз още един път почувствах колко невярна е тя. Преди всичко изражението му – то нямаше нищо общо с изражението на човек, навикнал да слугува комуто и да било. Ето, тая скица дава донейде представа...

Милет подбра една от рисунките и ни я показа. Видях гърбав нос, гъсти вежди, корави мустаци. Груба волност и упорство, дори своеобразен инат имаше в това скромно насмешливо лице, в тая огромна небръсната брада. Но имаше и някакъв ентузиазъм, някакво момчешко нетърпение и развълнуваност.

– Да, това е той, моят Никола; аз го наричах по български: бай Никола. И не само защото беше значително по-възрастен от мен, а думичката „бай“ подсказва на техния език и тая възрастова разлика. Но той бе човек с всестранна опитност, патилата му могат да се сравнят направо с вашите невероятни приключения, Фред Барнаби, макар че те бяха злополучно смешни и от съвсем друг порядък. Не, не му се е случвало да ловува в Африка, нито да язди на кон до Хива. Съвсем не му е било до това!... Както и да е, по-късно аз ще се върна отново на него, а засега нека прибавя, че тоя странен българин драговошно се бе хванал да ми служи. Срещу заплащане, разбира се; и аз получавах заплащане от моя вестник. Но той изрично ми бе заявил, че ще бъде с мен само до Пловдив, тоест докато намери там своята възлюбена Теменуга, някогашната си годеница.

Докато разговаряхме с княза, мъглата все по-силно редееше. После някак изведнъж слънцето се втурна срещу ни и цялата околност затрептя. Вляво изникна разкривената ограда на пехотните батальони, отстранили се да ни сторят път. От другата ни страна, между затрупани от снегове върбалаци, се откри реката, тъмна и само тук-таме проблясваща с влачения лед.

– Стой! Спрете! Стой! – зачуха се неочаквани викове.

Пред нас щабните офицери веднага запряха конете си, после бързо сториха някому път. И тогава видях командира на армията – Гурко, по-скоро отведнъж го различих по неговата руса раздвоена брада и по оная тъй характерна стойка върху седлото, много изправена, едва ли не вдървена, с нозе, изпънали напред стремената, и с едно мълчание, предхождащо рязката заповед.

Но сега той изглеждаше озадачен, колебаеше се. Попита нещо адютантите си. Единият кимна; другите също закимаха. Той вдигна бинокъла и заразглежда отвъдния бряг.

Разстоянието между нас и реката беше няколкостотин ярда. Пък и на това място тя се разливаше, обграждайки малки островчета, така че когато взех своя бинокъл и вторах натам очи и аз, в първия момент не открих нищо подозрително. Насрещният бряг беше също тъй равнинен и бял, обрасъл в храсталаци като отсамния, само дето мъглата не се бе вдигнала напълно. Но щом се взрях по-внимателно, стори ми се, че тъмните горички, накацали тук и там, са подвижни. Това е оптическа измама, рекох си, от движението на реката е! Ала после сам разбрах, че между дърветата и в дълбочина, по платното на железопътната линия се движат хора, смътно различими наистина, но цели колони се точеха успоредно на нас. Ариергардът на Сюлеймановата армия.

– Видяхте ли ги? – попитах аз княз Алексей. Той кимна. Ония явно се прибираха, но нямаше защо да бързат. Ледената река ги пазеше. Или нарочно се бавят? Ако разполагат с лодки, което не е изключено, не държат ли те в шах нашето напредване по левия бряг! Изведнъж си обясних необичайното колебание на дръзкия друг път генерал Гурко. Главните му сили се намираха в димящия още Татар Пазарджик, та дори и по-назад; докато в същото време челните части на авангарда може би атакуваха вече от север Пловдив, тъй като от нея посока се чуваше оръдейна стрелба. Прекъснаха ли турците пътя, по който се движехме, тоест принудеха ли ни да дирим други пътища, да заобикаляме, пред нас щяха да се изпречат сковани от лед оризища, отделени едно от друго с високи заграждения. А това мъчително би затруднило и пехотата, и конницата ни.

Да, колебанието му не трая дълго и той наистина се разпореждаше вече по своя рязък, нетърпящ възражения начин. Любопитен да разбере какво се предприема, аз подкарах коня си и приближих. Чух гласа на Гурко:

– Кой е полкът?

– Финландският, Ваше Превъзходителство! – отвърнаха вкупом.

А Гурко вече издаваше нова заповед. Беше се извърнал донейде гърбом, гласът му се губеше и до мен достигна само:

– Колкото са, толкова!

Сега най-младшият адютант, корнетът, препусна. Беше почти момче – и гласът му бе по момчешки припрян, когато викна:

– Дежурният ескадрон! Драгунският ескадрон, връщай се!

Изглежда, лицето ми и в оня миг не е правило изключение, защото Гурко, видял ме толкова наблизко, веднага кимна:

– Да, да, важно е кой ще превари, драги господин Милет! – каза той и се усмихна. А щом дребните зъби се мярнаха сред буйната брада, щом много светлите очи блеснаха, обичайната деловита строгост се смени с весела насмешка.

– Самият факт, че са открити, променя положението – кимнах и аз.

Моите думи горе-долу нищо не означаваха – и сега го виждам. Виждам, че изобщо не бях разбрал за какво ми намеква генералът. Но стратегическата мания ме беше обхванала и аз бързах да давам съвети.

– Ако конницата ви наистина е стигнала Пловдив, тия тук само могат да закъснеят. Всяко забавяне е фатално за самите тях!

– Благодаря – каза той. Явно разговорът го забавляваше, пък и нали трябваше да се чака. – Има заряд в думите ви, не мога да отрека. За съжаление, това, че конницата може би е достигнала от север Пловдив, съвсем не означава, че го е взела вече. Забравяте, петдесетхилядна армия брани града, драги мой! Прибавете и амбицията на Сюлейман – тя струва също петдесет хиляди!

Щабните се разсмяха. Удобен повод наистина да проявят единомислие с началника. Но къде не е така?!

– Казвате, амбиция. Аз бих го нарекъл отчаянието на Сюлейман, Ваше Превъзходителство!

– Защо не! Само че променя ли положението?

– А вашата прогноза?

Всъщност още с преминаването на Балкана за Гурко бе ясно, че на турското командване не остава нищо друго, освен да оттегли своите армии на новоизградената отбранителна линия около Одрин, последно прикритие за столицата. Най-многобройната от тия армии беше срещу него, Сюлеймановата. Но тежкоподвижна, по необходимост тя водеше прикриващи боеве, стремейки се към железопътната линия, разрушена тук-таме от българите, обстоятелство, което още повече забавяше оттеглянето ѝ.

– Излиза, Ваше Превъзходителство, че вие очаквате истинско сражение, да?

– Всички условия са налице, Милет! Градските тепета дават видимост и те сигурно са ги накичили вече с оръдия. И гарата – докато натоварят, докато извозят; на тях им е нужно време! После пред нас не е някое село, драги! Пред нас е Пловдив, най-големият град на Европейска Турция. Дето се казва, Сюлейман трябва да държи сметка и за историята!

Както всичко у него – и доводите му бяха ясни и категорични. И ако аз спорех, вършех го донейде професионално – кореспондент бях. Чак когато се чу тропотът на дежурния ескадрон, аз се сетих за предстоящите мерки. При това от другата страна приближаваше и старшият адютант с командира на финландците.

Но нека не се разпростирам надълго. Скоро намеренията на Гурко станаха известни на всички ни. На ескадрона (той наброяваше едва шейсет и трима конници) бе заповядано да пренесе финландския полк на другия бряг и вместо угрозата, че турският ариергард би могъл да прекъсне някъде пътя ни, нашите пехотинци трябваше още сега, и то тук, да пресекат неговия.

Виждам, че това е било единственото разумно разрешение, но позволете ми да ви кажа, че в оная мразовита януарска сутрин заповедта на генерала ми се видя прекалено сурова. Дори ненужно рискована. Гледах как дошлите след командира си пехотинци несръчно се качват зад драгуните, гледах едрите, силни коне как изплашено навлизат в реката. Всъщност ето тая скица тук дава донейде представа.

Подбра Франк измежду листите един и ни го показа: панорама на река; коне, стъписани на брега ѝ; на гърбовете им още по-стъписани войници.

– Да, да, само донейде – каза той замислено, като за момент сам се загледа в рисунката си. – А трябва да се прибави още студът, такъв един бръсне, смразява; още бързотечната, черната вода; още острите плаващи ледове. Особено тия подли искрящи късове лед! Те налитаха един след друг и на цели глутници, забиваха се в конските бедра, в хълбоците, блъскаха, режеха, заприщваха пътя. А затыналите до колене ездачи ги срещаха с байонети и приклади, защото действително за момента те бяха по-страшни от неприятеля. За момента, казвам. И с това не изключвам страха, че можеха да бъдат открити. Достатъчно бе един-единствен изстрел да се обадеше, и насрещният бряг щеше да заечи. Разбира се, Гурко бе предвидил и това; няколко батальона заемаха позиция, готови да отвърнат на огъня с огън. Но аз ви обещах сражение без кръв и бързам да ви съобщя, че първата партида мина благополучно. Шейсет и трима пехотинци бяха стоварени отвъд. Те се спотаиха, после тихомълком се разгърнаха към горичките. А в това време ескадронът тръгна обратно към нас, та да пренесе нови шейсет и трима.

Чак сега сварих да огледам тия смелчаци. Наричам ги смелчаци, освен дето изпълняваха заповедта, нещо, което и други на тяхно място трябваше да направят. И ако все пак ги гледах с особена симпатия, то бе заради ругатните им и за смеха, които на вълни ги предхождаха. Реката им беше виновна; и зимата; и тоя отвратителен лед. Най-вече, че на техния ескадрон се беше паднало да дежури. Ругатните заглушаваха пръхтенето на конете. Подвикванията и смехът заглушаваха ругатните.

– Но това са драгуните на капитан Бураго! – възкликнах аз.

– Ами да! Ето го и него! Как е, как е, Саша? – викна княз Алексей на ездача, появил се недалеч от нас. Явно той отиваше да рапортува на генерала за първото преминаване.

– Не е съвсем за къпане! – отвърна пътем Бураго и усмивката му се изтегли успоредна на тесните мустачки. По високите ботуши и конската сбруя вече лъщеше лед. Остри иглички стърчаха и по корема на коня му.

Знаех го още отпреди да минем Балкана. Не, не отблизо, не интимно. Но случвало се беше да се веселим в една и съща компания. И това, което трябва най-първо да кажа за него, то е, че той умееше да пие.

Виждам, скъпи ми Барнаби, вие също се подсмивате на моите думи. С риск да се отклоня от разказа си, ще прибавя, че според мен умението да се пие е истинско изкуство. Да, не всеки

притежава такъв талант! Има хора, които посягат към чашата, сякаш хващат пепелянка. Други пък така глупашки се наливат, та на човек му иде да им изкара една проповед за вредата от алкохола. А въпросът е до насладата, не до пиянството! Спомням си как Бурого дигаше чашата си, как я задържаше за миг и поглеждаше през нея, сякаш казваше: щом сме живи, трябва да живеем! Какво ще речете на такава философия, господо? Мисля, че той беше привърженик на Омар Хаям, независимо дали бе чел „Рубаят“ или не!

Колкото до външността му, Саша беше хубавец, нашите дами вече го забелязаха. Но на мен друго ми бе направило впечатление. В цялата дивизия той беше пословичен със своите закъснения сутрин.

/.../

Финландският полк броеше хиляда и петстотин души, а като се раздели тая цифра на шейсет и три, излиза, че ескадронът трябваше да премине реката повече от двайсет пъти и също толкова пъти да се върне на отсамния бряг.

Превърнато във време, това бяха часове. Прибавете към тях още усилията, умората, студа, забавянето по една или друга причина. Най-вече забавянето. Неприятелят беше открил в края на краищата какво става и отвъд железопътното трасе снежната равнина ечеше от гърмежи. Или, струва ми се, преди това някакви огънове се надигнаха там за известно време, димни облаци, които мъглата скоро удави.

И така, прехвърлянето продължи до късно следобед. А през цялото това време командирът на армията и ние, придружителите му, слезли от конете, търпеливо чакахме изхода на операцията.

Сега аз едва ли бих могъл да си спомня за какво сме говорили през всичките тези часове. Говорили сме нещо – загрижени бяхме, но повече се шегувахме. На няколко пъти при нас се спря Бурого. Ледени пръски имаше дори по папахата му – папахата се нарича особен вид калпак, той не принадлежи към драгунската униформа, но зиме на война много неща се променят. Та казвам, спира се Бурого, наднича, гледа какво рисувам и се подхилква.

Между това предмостие на финландците здраво се беше укрепило на насрещния бряг, разгъваше се в дълбочина и разкъсаната колона на турския ариергард трябваше да преодолява препятствията на същите зале-дени оризища, каквито изобилстваха и при нас. Скоро и друго едно препятствие се изпречи, но не само за неприятеля. Мъглата. Притаила се към обяд в горички и падини, сега тя изпълзяваше, лазеше стръвно по снега, забулваше разпилените войници и ние с мъка различавахме наши от чужди. За щастие, ескадронът вече завършваше задачата си. А когато откара и последната партида – думата е неподходяща, но не намирам по-добра в момента, всички ние, зрителите, си отдъхнахме.

Не мога да си обясня и досега дали от просто любопитство или пък професията ме караше да не изпускам от очи Бурого. Като да очаквах от него нещо по-особено и в стила, в който бяхме свикнали вече. Кимнах на княз Алексей. Той ме разбра и двамата се отправихме подире му. А Саша пак отиваше да рапортува. Накрая той каза, гледайки Гурко право в лицето:

– Очаквам следващата задача, Ваше Превъзходителство!

– Какъв хитрец, а? – прошепна ми княз Алексей. – Изкара отпуската, да!

Кимнах и си мислех: заслужил ще е! А в това време командирът на армията повтори изненадано:

– Следваща задача, капитане?! – И изражението му стана прекалено служебно. – Вземете Пловдив! – рече той; само че много светлите му очи светнаха и го издаваха.

– Пловдив?

Заповедта дойде някак неочаквано за Бурого, но той веднага откри шегата и моментално влезе в тон с нея (поне на мен така ми се стори).

– Слушам, Ваше Превъзходителство! Ще взема Пловдив, Ваше Превъзходителство!

Той отдаде чест, метна се на коня си и препусна към своя ескадрон, а ние, едва удържали се, изведнъж избухнахме в смях.

– Сега положението на Сюлейман наистина се влоши! – извърна се към мен командирът на армията, припомняйки сутрешния разговор. Той кимаше, смееше се заедно с нас. Рядко съм го виждал в такова весело настроение.